

O studiju filozofije u vezi s nekim pitanjima života

Gradečak, Kristijan

Source / Izvornik: Čemu : časopis studenata filozofije, 2019, XV, 284 - 293

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:726922>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

O STUDIJU FILOZOFIJE U VEZI S NEKIM PITANJIMA ŽIVOTA

KRISTIJAN GRADEČAK

Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
krisgrade@gmail.com

Umjesto pokušaja nekog ilustriranja današnjice u širim potezima, a onda i njenog utjecaja na odabir studija kao životne orijentacije, želio bih kao njenu temeljnu crtu izdvojiti općenitu sklonost dezorijentaciji u životu. Ona se već po prirodi javlja kod većine studenata, ali osobito onih koji biraju tzv. humanističke studije. A kao najskloniji dezorijentaciji pokazuju se oni koji upisuju upravo filozofiju. Vrlo su rijetki slučajevi kada se skladnim radom sudbine i osobnih sklonosti dogodi da netko prije upisa samog studija stekne stabilno uporište na koje se može oslanjati tijekom odrađivanja cijelog našeg zbunjujućeg studijskog programa. Kod filozofije je jasno da to uporište mora biti duhovno. Jer ono duhovno, ili barem umsko, jedino je što može orijentirati duše u navalama životnih iskustava. Zbog toga i onu sklonost dezorijentaciji treba promatrati kao doduše negativno izražen, ali ipak životni žar sputavane čežnje za slobodom u duhu.

A što dočekuje mlade koji upisuju studij filozofije? Umjesto istinske škole i organiziranog vodstva (*periagoge holes tes psyches*), dočekuje ih mnoštvo filozofskih disciplina i opći rasap usmjerenja, mnijenja, stajališta, a potom i sve ono što parazitira na spomenutoj čežnji: tzv. kritičko mišljenje, interdisciplinarnе radionice, politiziranja pod parolama humanosti i tolerancije, pozivanja na postojanje jednakovrijednih istina, agitacija na djelovanje i sl. Sve su to dakako vrlo ljudske pojave, ali tako se ne odgaja čovjeka, nego se dobiva biće koje je učinkovito samo ukoliko se doživljava u grupnome, ukoliko sebe gasi priklanjanjem grupnim stavovima. Međutim, u mudrosti (ovdje: obrazovanju i odgoju) nema „demokracije” u smislu istine većine. Čak i samo mišljenje počiva na antisocijalnom nagonu, što bi trebalo biti jasno već iz toga da se nikoga ne može prisiliti na mišljenje. Zato se ono ne može ishoditi nikakvim grupnim aktivnostima; narav mišljenja je takva da se ono opire utjecaju grupnoga, ono je čak jedino sredstvo obrane vlastite duše od kolektivnog djelovanja. U mišljenju se mora stajati sam, inače se uopće ne misli. A takvo misaono osamljivanje znači dovoditi sebe u krizu. Stoga, kritičko mišljenje znači bespoštednu oštrinu spram *svih* misaonih stečevina.

Kako se ono postiže?

Možda je najuzoritiji primjer jednog načela te vrste dao Goethe, koji je u jednom trenutku svog života odlučio promotriti odakle mu *svaki* pojam koji nalazi

u sebi. To ne znači suprotstavljati neku naučenu tezu drugoj naučnoj tezi, niti pak znati uspoređivati životna i svjetonazorska stajališta drugih mislioca. Stvar je puno profinjena i teža za izvesti, i koliko god izgledala čak i neizvedivom, u njoj se ne radi o dostizanju nekog dovršenog rezultata, nego o postupnoj preobrazbi mišljenja u organ promatranja, nalik osjetilnom organu. U takvom postupku svatko će otkriti koliko su oskudne predodžbe kao osjetilni (zorni) materijal u koji su zaogrnuti naši pojmovi.

U potrazi za porijeklom vlastitih pojmova postiže se jedno oslobađanje – oslobađanje mislećeg bića od samih misli. To bi bio prvi rezultat studija filozofije, ako bi on udovoljavao spomenutoj čežnji za slobodom u duhu.

Oslobađanje mislećeg bića od samih misli prava je kriza i kritika. Iako su pojmovi kao produkti mišljenja opće tvorevine, takva općenitost zahtijeva svog nositelja (subjekta mišljenja) u istinskom individuumu. On pak pruža otpor svim nagnućima i spram svakog fenomena na polju vlastite svijesti uvijek traži onaj temeljni položaj i stav u kojem je jedino zadržan kriterij slobode.

Samorazumljivo je da ulaskom u akademski život čovjekov prioritet mora postati spoznaja, i to ne bilo kakva, nego istinska, dakle spoznaja istine. Ona se naravno ostvaruje na dugom putu spoznavanja neistine i laži. A na studiju filozofije upravo se radi o upoznavanju s unutrašnjom naravi same istine. No što pritom studijski program nudi glede tog zahtjeva? On nudi mnoštvo argumenata za nemogućnost *jedne* istine. Zbog toga je posve opravdan dojam da ima mnogo istina, da je istina relativan pojam i da svatko ima pravo na svoju istinu. Ali što leži iza toga? Tu leži temeljni osjećaj da po neupitnoj izvjesnosti moje posebne egzistencije¹ imam pravo po njoj tvrditi i posebnu, vlastitu istinu. No može li moja posebnost povrijediti ili uopće dotaknuti općenitost istine? U posebnosti moje egzistencije, po kojoj se zahtijeva vlastita, posebna istina, zapravo se krije bornirani egoizam. Taj egoizam, koji svi danas baštinimo, ne dopušta ništa značajnije i mjerodavnije od sebe, i jedino se ublažava toleriranjem prilikom susreta s takvim egoizmom u drugome. Egoizam je tako princip ravnopravnosti stajališta.

Da se iza „prava na vlastito mišljenje” njeguje konformizam, udobnost snatrenja u vlastitom egoizmu, lako je uočiti već u „intelektualnim” raspravama, gdje se sučeljavanje stajališta odvija u formi *slažem se* ili *ne slažem se*. Jasno je da se tu u prvi plan gura osoba sa svojom neopovrgljivom egzistencijom. Ali što se istine tiče slaže li se netko s njome ili ne? U istini čak leži moć da se nečiju egzistenciju prozre kao lažnu. A to što takav uvid vrijeđa nečiju personalnost, to treba gledati kao najpoželjniju reakciju koja treba voditi prema katarzi te osobe.

Međutim, umjesto podučavanja u umijeću podastiranja vlastitostī zahtjevima duha, tijekom studija već se i na nastavi potiču rasprave bez cilja, u kojima

1 Skepticizam, koji bi načelno dvojio u nju, ovdje moram proglasiti plitkim i nedoraslim.

se u najboljem slučaju iznose puko asocijativno povezana mnijenja. Pritom se umjesto u pojmovima, misli samo u riječima. A na tzv. simpozijima, kao višoj formi strukovnog susretanja, još se bolje vidi neodgojen poriv da se u pitanjima i komentarima pokaže važnost nečije osobe. Međutim, osoba, ako se potvrđuje u svojoj vlastitosti (privatnosti, *idiotes*), nema osobit značaj. Vrijednost osobe potvrđuje se u onome koliko je potrebna drugome. A ta potreba u filozofiji ne dolazi neposredno iz vidljivog svijeta niti iz puko ljudskih odnosa. Ljudi se čak izvanjski ponašaju neprijateljski spram onih koje nosi filozofski poziv. Zato se potonji prije svega moraju naučiti šutjeti i oslušivati kako treba, na koju oni žele odgovoriti svojim pozivom, prikriveno živi u svijetu. A da bi to mogli čuti, moraju se naučiti (aktivno) šutjeti prvenstveno spram samih sebe, iznutra. Jer mudrost nije ograničena na područje misli; ona svoje korijenje pušta duboko u „prostor” između misli.

Egoizam je princip nužan za mišljenje. Koji god iskusnik u filozofiji opovrgavao taj stav, zaboravlja svoje filozofijske početke i zanemaruje duhovnu fizionomiju današnjeg čovjeka. Ako se ima neku misao, nju se uvijek doživljava kao sa sobom povezanu, čak neotuđivu svojinu. Odatle se povredu stajališta doživljava kao povredu osobe. Mišljenju pak pripada i prostor, ili bolje: trenutak između misli. Tko u njega prodre, više ne misli u općim i utoliko apstraktnim pojmovima, nego isprva zjapi nad prazninom, iz koje, ako razvije hitrost i suptilnu perceptivnost, počinje ugledavati odakle misli dolaze u *njemu*. A to područje je više srodno nečemu slikovnom negoli pojmovnom. Bez sposobnosti premještanja u taj trenutak, čovjek ostaje rob misli, za koje samo naizgled vrijedi da su njegove baš zato što se ne zna odvojiti od njih.

Praznina između misli krije stanovitu vezu između mišljenja i života. To je vrlo važno, jer misli kakve ljudi danas dohvaćaju i žurno primjenjuju u životu, obično proizvode kaos i nesnošljivost, potrebu da se u konačnici međusobno sve više udaljavamo jedni od drugih. Odatle nastaje privid da je bolje uopće ne misliti, ali to život ipak ne dopušta, nego onu mudrost, koja je u njemu, dovoljno izaziva da nas još više pogađa tragičnim sudbinama. Dakle, praznina između misli nije stvar nemišljenja, nego ritmiziranja između takoreći misaonog udaha i izdaha. Uдах se u takvoj spekulaciji sastoji od unutarnjeg promatranja – posezanja u prazninu između misli –, a izdah je odgovor u obliku pojma na ono ugledano.

Svrha takvog, samo naznačenog postupanja, nije u nekom poniranju u svoju vlastitost radi nekog rafiniranijeg egoizma pod parolom tobožnje samospoznaje ili „rada na sebi”, niti pak u otkrivanju dubljih tajni prirodnih carstava, nego u zahvaćanju sebe samoga u onoj djelatnosti gdje sve što se čini, biva učinjeno iz slobode. Jer kakve se god tajne duha skrivale u našoj nutрини ili pak iza vela prirode, njihovoj istini se nitko ne može približiti tko nije u sebi razvio čisti duh.

S tim u vezi, često se javlja težnja za povezivanjem filozofijskog sadržaja

s nekim drugim oblicima životnih praksi, u uvjerenju da se i u filozofiji radi o sličnim stvarima, samo što su one u njoj iskazane osebujnijim diskursom. A spomenuti egoizam najviše se oslanja na težnju za povezivanjem filozofijskih sadržaja s raznim oblicima duhovnih praksi i vježbanja, s ciljem dosezanja viših, nadosjetilnih iskustava ili uvida. Takva težnja, povezana s interesom za filozofiju, svakako je potentnija od težnje da se filozofijskim obrazovanjem stekne sredstvo za nekakav socijalni angažman. U potonjem slučaju gotovo se nikad ne nadilazi vlastite površnosti, pri čemu misaono ostaje u stalnom fantaziranju oko rješavanja socijalnih poteškoća i nejednakosti, fantaziranju rukovođenom apstrakcijama društvenih i političkih teoretiziranja. Sve to skupa, na tom stupnju, nema osobite veze sa zbiljom.

U težnji za „dopunjavanjem” filozofijskih sadržaja drugim, pretežno religijskim iskustvima, ili pak duhovnim praksama ekstrahiranim iz religijskog života, očituje se instinkt ili smisao za proširenjem „slike čovjeka” onim božanskim ili nadčovječnim. Takva težnja najčešće se okreće prema „vječnom istoku” (*ex Oriente lux*), u nadi da se tamo može naći najkonzistentnije sustave holističkog znanja o svijetu i životu. Ta težnja je vrlo raširena u raznim oblicima. Međutim, o vrijednosti takvog stajališta ne može se raspravljati bez osebujnog shvaćanja tijeka duhovne povijesti. Ali dobro je primijetiti da zahtjev za nadilaženjem onog puko ljudskog, zahvaćanjem u ono nadčovječno, pretpostavlja u sebi kakvu-takvu slutnju da čovjek u svojoj datosti nije ozbiljenje totaliteta svojih mogućnosti. A to što je čovjek *in potentia* – i to po duhovnoj potenciji –, to je direktno upućeno na širu sliku duhovne povijesti čovječanstva. Jer ono što je čovjek u svojoj biti, to nije u njegovoj datosti (rođenosti), nego u onome što on može postati. Zato je pojam čovjeka sklop njegovih mogućnosti, takav pojam iziskuje dinamički zor varijanti i razvoja (evolucije) tih mogućnosti koje ne pripadaju samo njemu kao individuumu, nego cijeloj povijesti čovječanstva.

Dakle, unošenje nečega u filozofiju, što nije proizašlo iz nje same, nego iz drugih, nefilozofijskih izvora, ili pak miješanje mudrosnih nazora znatno razdijeljenih po povijesnom vremenu, ne može biti plodonosno bez kakve-takve slike njihova povijesnog odnosa. Tko to čini bez naznačenog uvjeta, uvijek radi štetu i jednoj i drugoj stvari, a sebe sama zbunjuje, gubeći se upravo za svoju vlastitu sadašnjost.

Danas pak, osobito na studiju filozofije, najviše izostaje nosivih povijesnih gledišta, i to nije slučajna pojava. Filozofija se kao akademska disciplina sveučilišnog programa pokazuje degenerativno spram zahtjeva života.² Budući

2 Tako se čini da je najveći broj profesora svoj nastavnički poziv, pod pritiskom fakultetskog ustroja (koji se nažalost ne uspijeva odvojiti od državne nadležnosti), prisiljen žrtvovati nižim ciljevima koje se spram istinske svrhe nastavničkog poziva može nazvati gubljenjem vremena. Ali to onda povratno djeluje i na njih same, kada npr. predavanja postaju neka vrsta „predaha” od tekućih obaveza. S takvim poteškoćama birokratskog duha na studiju svatko se snalazi na svoj način. Neki predaju isti

da zahtjevi života nastaju iz njegovih uvjeta, očekuje se da bi i filozofija trebala nicati iz uvjeta našeg vremena. No filozofija, u povijesnom smislu prvenstveno grčka „stvar”, niknula je u uvjetima koji s našim današnjima nemaju gotovo ništa zajedničko. Do tog uvida dolazi svatko tko se barem malo dublje upusti u način grčkog mišljenja i promatranja, pri čemu se lako otkrivaju nepremostive razlike. A zanimljivo je da se poznavatelji grčke filozofije pokazuju kao ljudi s najviše smisla za filozofiju u promijenjenim uvjetima svakog doba. Zašto je tomu tako? Zato što je grčka misao niknula iz uzajamne upućenosti čovječjeg spoznavanja i elementarnih životnih uvjeta. A najvažniji „element” grčkog života sačinjavali su misteriji, od kojih je najznačajniji upućivao upravo na biće filozofije, kazujući *gnothi seauton*. Danas taj zahtjev sigurno ne postoji na studiju filozofije; njime danas mašu raznorodni oblici duhovnosti, nudeći pritom vlastite zamisli o konkretnom značenju samospoznaje, dok je studij filozofije orijentiran na spoznaju svijeta, služeći se pritom modelima spoznavanja prilagođavanima prirodnoj znanosti.

Zanimljivo je s vremena na vrijeme pogledati kakva je slika čovjeka glede njegove današnje znanstvene samospoznaje. Ona je u najmanju ruku odbojna i ponajmanje zadovoljava neki, makar elementarni smisao za istinu (*Wahrheitssinn*), dok s druge strane ta ista znanost većinom utazuje glad za istinom vanjskog svijeta. Kako je moguća ta disonanca? Ne bi li trebao biti moguć isti kriterij za spoznaju obaju krajeva te relacije: svijet-čovjek? Ljudske duhovne i duševne potrebe ne tiču se znanosti zato što su individualne, dok znanost radi na općem razvoju i dobrobiti ljudskoga roda. Za individualne potrebe duševnosti tu je religijska istina. Što onda pripada filozofiji?

Oni koji upisuju studij filozofije, obično nisu zadovoljni formom profesionalnih istina, a opet su nedovoljno „naivni” da bi se prirodnom lakoćom (zapravo talentom) mogli predati interesu užeg područja neke znanosti. Grublje rečeno, pretašti su za vjeru i prenesposobni za znanost.³ Tako to izgleda izvana. Iznutra pak, odabir studija filozofije je najosobnija stvar, nastaje iz potrebe da se duša oslobodi okova vlastitog egoizma, nudeći sebe na raspolaganje spoznajnim zahtjevima duha svijeta. Jer u religiji se ipak ne izlazi iz okvira vlastitosti – iako se u njoj priželjkuje ekstatičko iskustvo nadilaženja sebe, ipak se u toj zamisli čuva odnos vlastite (navodno istinske, prave) jezgre s onim božanskim –, a u znanosti osobnost gotovo mora iščeznuti da bi se moglo biti „dobar” (objektivan) znanstvenik.

---

sadržaj na jednak način tijekom mnogo godina, drugi specijaliziraju kolegije do iščeznuća širih veza, treći nastoje što više nastavnog sadržaja prebaciti na studentske aktivnosti, četvrti čitave kolegije prilagođavaju svojim privatnim interesima, peti na predavanjima izražavaju nezadovoljstvo u obliku cinizma itd. Moglo bi se reći da zbog svega toga studiranje katkad podsjeća na neki teatralni prikaz nutarnjeg života institucije, gdje studenti tu dezintegriranu predstavu moraju izdržati do kraja. U svakom slučaju, ne može se baš reći da se zajednički radi na istoj stvari.

³ Ne radi se naravno o inteligenciji, nego o drugim karakternim dispozicijama, koje se po raznovrsnosti kreću čak u rasponu od lijenosti pa do žive zainteresiranosti za „vječne” probleme svijeta.

U filozofijskom pozivu živi osjećaj da se u oba slučaja nešto gubi, tako da filozofija odgovara potrebi da se u spoznaji sačuva vlastito biće i da se svemu pristupa kao čovjek *u cijelosti*. Taj unutrašnje-tragajući odnos spram samoga sebe u cijelosti, projicira se u zahtjev filozofijskog spoznavanja kao cjelovite spoznaje odnosno spoznaje cjeline. Njega ne zadovoljava nijedna pojedinačna spoznaja, ma kako oštromna bila. Tko u filozofiji hoće spoznavati, mora se moći iznutra oslanjati na cijeloga sebe, na cijelu svoju bivstvenost. U takvoj spoznaji nije dovoljno logički zaključivati (što je najniži oblik mišljenja), mora se imati odgojen osjećaj da spoznaja dodiruje bitak spoznavajućeg bića, i mora se istom tom spoznajom biti motiviran na pravo djelovanje (priziv volje). A upravo se u akademskoj filozofiji (u formi studija), filozofijske istine iznosi tako da one djeluju samo na čovjekovu „glavu”. U ostalome se ostaje zakinut. Usto, misli kakve razvijamo kao razumska bića, razrješuju život, one ga usmrćuju kočenjem njegove pokretljivosti (duhovni rahitis).

Tako se može reći da student filozofije zapravo osjeća proturječje između mišljenja i života; takvim ljudima taj sukob probija u budnu svijest i uznemiruje ih. A zato što im studijski program nudi osebujno oblikovan sadržaj i metodu misaonog pristupa, oni se snažnije okreću životu, što često poprima oblik borbe protiv ljudskih misaonih tvorevina nanijetih na život (npr. borba protiv društvenih institucija, vjerskih tradicija itd.), jer one navodno koče istinski život, koji bi bez njih – po toj predodžbi – probio na vidjelo u čitavoj svojoj nevinoj ljepoti. Naivnost takvog stajališta danas bi svakome trebala biti očita. Pitanje je, kako ga prevladati?

Polazište ne može biti unošenje misli u život, u smislu neke primjene, jer se kao student zapravo nema misli, nego se ima samo ovako ili onako moralnim osjećajem nabijene predodžbe, usađene na mnogobrojne načine. Zato polazište jedino može biti unošenje života u misli. Ali kako to činiti?

Život se prema ljudskoj duševnoj nutrini odnosi kao nužnost, dok je duševna nutrina doživljavana kao sjedište i izvorište slobode. Ali i u njoj postoji, kao jedna od tradicionalno takozvanih duševnih moći, ona koja se podjednako javlja kao nužnost, a to je volja. Tako je vanjskom životu duševni analogon volja. Stoga je drugačiji izraz za unošenje života u misli unošenje volje u mišljenje. To ne znači misliti volju, nego voljevati u mišljenju. Na taj način se volju, koja inače kao svoju fiziološku podlogu koristi fizičko tijelo (probava, kretanje) i zbog toga se javlja u obliku nužnosti, djelomično oslobađa i pretvara u slobodnu volju. Stoga je čovjek u pogledu volje slobodan samo u mislilačkoj djelatnosti. U svim ostalim oblicima pretpostavlja se nešto kao dano. Jedino se u mišljenju *može* imati čistu volju kao slobodnu čistu misao. A ono bivstvo, nastanjeno u našoj duševnoj nutrini, koje je s jedne strane moguće kao čista volja, a s druge kao čisto mišljenje, to bivstvo je *Ja*. Zbog toga je presudno moći se osloboditi, odvojiti od svojih misli, da bi se moglo biti slobodan u pogledu volje. Tako se *Ja* u čistom mišljenju jedino može

iskustveno spoznati (doživjeti) kao slobodno i od svega ostalog odvojivo bivstvo.

Tim postupkom se svjesno (misaonim naprežanjem) postiže ono što se inače događa za vrijeme spavanja. Tada su ljudske duševne moći (mišljenje, osjećanje, htijenje) odvojene u tri zasebne struje. To možda zvuči neobično, ali barem je najočitije iskustvo da se u snovima ne upravlja iz vlastite volje, što znači da nešto drugo preuzima ulogu za koju se inače čini da ju obnaša jastvo.⁴ Ali u kojoj mjeri jastvo zapravo uopće ne upravlja voljom, to se ne da otkriti bez spomenutog svjesnog dezintegriranja triju struja duševnih moći. Njihova integriranost je uvjet za ostvarivanje čovjekove sudbine, a ako se postigne njihovo razdvajanje, tada se stupa u područje u kojem je dopušteno biti samo promatrač. Prema tome, cilj takvog „poniranja u sebe” nikako nije ovladavanje svojim osjećajima, niti pak postajanje gospodarom svoje volje, ali ni prepuštanje sebe misaonim tokovima svoje predočavajuće svijesti, nego oslobađanje sebe za duhovnu potenciju. Spoznavanje kako je biti Ja u mišljenju, Ja u osjećanju i Ja u htijenju, otkriva da je Ja neuvjetovano samo u mišljenju, ukoliko ovo ne nastaje kao refleksija od nečeg izvan ili mimo njega danog, onda su u njemu razvijene misli produkti čiste djelatnosti jastva, čistog mišljenja.

Toliko o formalnim određenjima. Sada treba pogledati koji bi bio sadržaj tog mišljenja. Jedinu misao, koja preostaje čistom Ja u čistom mišljenju, Fichte je izrazio kao „Ja jesam” (apsolutni identitet jastva sa samim sobom). No, apsolutno samopotvrđivanje u formi identiteta ipak je najviša apstrakcija, čiji je sadržaj logičko načelo identiteta. Volja je pritom posve u službi mišljenja te misli⁵ i u tom pogledu se može reći da je život uveden u mišljenje. Ali da bi se time postiglo proširenje spoznajnih moći, na scenu mora stupiti ponavljanje, ritam. Dovođenje svojih duhovnih snaga do samozahvaćanja čiste djelatnosti jastva treba postati prirodna navada, karakterna pozicija čovjeka kao mislećeg bića. Ponavljanjem postupka dolaženja do čistog mišljenja u njegovoj krajnjoj formi *Ja = Ja – Ja jesam*, razvija se sposobnost uskakivanja u svoju duhovnu nutrinu koja je u tom smislu čista djelatnost. Kad to čovjeku postane prirodna pozicija iz koje razvija misli, tada se treba na to „mjesto” puštati „tuđe” misli (bez obzira radi li se o čitanju nekog teksta ili živom razgovoru s nekim). Tada smo u stanju misliti, a da se pritom ne miješa nikakva buka iz naše nutrine – nikakvo „obrazovanje, odgoj, socijalni, kulturni, jezični uvjeti, klasni položaj” itd. –, u stanju smo iznutra posve šutjeti i puštati „tuđe” misli da se pojavljuju na pozornici naše čiste duhovne djelatnosti. Naravno da pritom te misli ne možemo primiti ako ih sami iznova ne produciramo (jer ipak se radi o djelatnosti, a ne pasivnosti), ali smo se osposobili nepristrano ih promatrati, jer smo kadri stati u onaj na početku spomenuti „prazan prostor”

4 Moguće su dakako drugačije pojave, ali one ne spadaju u pojam običnog spavanja.

5 Način dolaženja do nje opisan je u nacrtima tematski vezanima uz *Wissenschaftslehre*.

između misli – u poziciju jastva kao djelatnosti čiste volje.

Ako dosad ispisanu vježbu mišljenja zaokruženo označimo, skupa s njenim rezultatima, kao stanovito iskustvo mišljenja, tada s tim iskustvom kao kriterijem možemo pristupati raznim misaonim pojavama. Njime možemo „isprobavati” kako se „ponašaju” razna, pa i filozofska učenja. Stječe se svojevrsan „ukus” u stvarima mišljenja, nalik umjetničkom ukusu. Ali važnije je da se pritom određene ideje otkrivaju kao duhovne moći, koje snažno diraju naš moralni karakter s jedne strane, a s druge izazivaju intuitivne bljeskove veza s drugim, naizgled nepovezivim idejama i sadržajima – veze koje se snažno opiru apstraktnim, razumskim, logičko-matematičkim prikazima, jer prirodno obitavaju u slikovno-pokretnim formama.

Čemu dakle studij filozofije treba služiti i koja je njegova veza sa spoznajnom, socijalnom i povijesnom biti čovječjeg života? Najsazetije kazano: osposobiti čovjeka da postane član zajednice slobodnih duhova. Takva duhovna zajednica, po svojoj ulozi bitno je drugačija od primjerice religijskih zajednica, koje su isto tako oblik zajednice u duhu. Ali bitnu razliku među njima svakako čini to da religijske zajednice puno svjedočanstvo svoje vjere očekuju nakon smrti – krajnje nužnosti –, dok se zajednica onih u filozofijskom nastojanju temelji na slobodi, dakle spoznaji za života. A život slobode, koji premašuje krajnju nužnost, mora se moći kao takav – po sebi, u svojoj istini, spoznajno – objaviti i s ove strane praga smrti.⁶ Istražujući uzroke bića, iskon, filozofija je usmjerena takoreći u ono prednatalno, osobito zato što se mišljenje kao duševna moć – za razliku od htijenja i osjećanja – razvija iz prošlosti.⁷

Prema tome, prvenstvena uloga studija filozofije spoznajno je orijentiranje života u vidu njegove prošlosti. Spomenuta Goetheova vježba, pregledavanje nizova usvojenih pojmova do otkrića njihova prvotnog pojavljivanja na polju naše svijesti, mora se studijem filozofije proširiti na opći studij povijesti pojmova. Odatle nužnost studiranja filozofije od tzv. grčke filozofije do danas. Tada se može otkriti da je povijest naših vlastitih pojmova uvijek nekako u živoj (a ne tradiranoj) vezi s prošlim razvojnim fazama tih pojmova. U tome leži viša univerzalnost mišljenja od one kakva se očituje u općenitosti pojma. Ali izvor njihove inspiracije u povijesti nije uvijek isti. A kad opću povijest pojmova učinimo vlastitom, kad se uvježbavamo polje vlastite mislilačke svijesti činiti pozornicom pojavljivanja povijesti filozofije, tada nam se može objaviti još nešto: ukoliko smo razvili sposobnost „moralnog iskušavanja” određenih ideja u povijesti filozofije, počinjemo naslućivati određene više zakone, koji su povijest filozofije vodili na takav način da

6 Jedan stariji smisao filozofiju je vidio kao brigu za smrt, vježbe umiranja.

7 Misli koje smo kadri opaziti, tek su naknadni učinci djelatnosti koja nam uvijek ostaje skrivena. Sama djelatnost je nepredočiva zato što je neopredmetiva. Njeno prelazanje u prošlost ostavlja za sobom tragove u obliku misli. S htijenjem pak se stoji obrnuto, prema budućnosti.

se u svakoj epohi⁸ odvija misaona proba 12 temeljnih „pojmovā” ili „slikā svijeta” (*Weltbilde*), ali uvijek u promijenjenim životnim, kulturno-epohalnim uvjetima. Na tom temelju treba se uočiti zahtjev današnje epohe, da bi se u svom filozofijskom pozivu moglo biti i ispravno životno orijentiran. Jer od svih mogućih „profesija”, filozofija ponajmanje podnosi proturječje sa životom (povijesnim vremenom). To se vidi po tome što upravo ljudi u filozofijskom pozivu proizvode najodbojnija i najbesmislenija (razmjerno mudrosnoj uzvišenosti kakva se od njih zahtijeva) tumačenja svijeta i života.

Na kraju vrijedi napomenuti još nešto. Opću životnu orijentaciju za filozofijskog odazvanika trebalo bi crpiti iz uvida u život filozofije, a ne iz vanjske vreve raznih sociopolitičkih „urgentnosti”. A metoda izbjegavanja stranputica u filozofiji, pored spomenutog moralnog osjeta za ideje (*moral sense*), sastoji se u traganju za *neispunjenim* zahtjevima neposredno minule epohe. Jer u povijesti filozofije zahtjevi duhovnog života ne javljaju se u linearnoj progresiji. Tako naša neposredna današnjica – od koje je opća dezintegriranost filozofskih učenja samo manji simptom – ne pokazuje baš olako zahtjeve koji će se tek u njenoj budućnosti početi snažnije pojavljivati. U današnjem vremenu glavnu riječ vode stranputice, a ono istinsko i pravo naše epohe rijetko se pojavljuje i zagušeno je općom galamom. No, ta galama ipak nije samo nasumično teturanje među filozofskim „pravcima”; upravo suprotno: kao što je početak svakog stvaranja uvijek ovladan tamom (nevidom), tako je i ovdje, ali pritom se ne smije zanemariti da i tama ima svoje „svjetlo”.

***„Tko hoće nešto veliko, mora
se skupiti, tek u ograničenju
će se majstor pokazati.“***

JOHANN WOLFGANG VON GOETHE